

Таким чином, до чинників випереджаючого економічного розвитку відносимо наступні:

- наявність власної стратегії економічного розвитку на основі інноваційно-інвестиційного підходу з урахуванням соціально-економічних особливостей країни та своєчасно виявлених перспективних напрямів;
- політична стабільність, мінімізація проциклічності політики;
- активне державне регулювання економічних процесів з орієнтацією реформ на заощадження та накопичення капіталу, створення привабливого інвестиційного клімату;
- прозорість і доступність банківської системи;
- державна підтримка національного економічного розвитку: спрощення бюрократичних процедур та податкового тиску, стимулювання підприємницької діяльності, венчурного бізнесу;
- стимулювання науково-технічного розвитку: фінансування науково-дослідної діяльності, фіскальне стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств, розвиток нових високих технологічних устроїв, модернізація традиційних галузей;
- виробництво і експорт високотехнологічної продукції;
- активно задіяний компонент культурних традицій, система духовно-моральних цінностей, що має на меті перехід суспільства споживання до постіндустріального, інформаційного суспільства;
- мотивація до праці;
- гнучка система освіти, що відповідає стратегічним завданням країни, інвестиції в людський капітал, технологічний розвиток суспільства.

З усіх перелічених чинників в Україні наявні лише стратегії економічного розвитку та державні програми активізації економіки, проте за відсутністю чіткого механізму їх реалізації, ефективність розроблених стратегій залишається вкрай низькою, що слугує перешкодою для формування решти чинників та гальмом національного економічного розвитку. Перспективами подальших досліджень в даному напрямі є розробка моделі випереджаючого національного економічного розвитку.

Список джерел

1. Єфремов Д.П. Формування стратегії прискореного економічного розвитку України: дис. ...канд. екон. наук: 08.00.01 / Єфремов Дмитро Петрович. – Київ, 2008. – 217 с.
2. Москаленко О.М. Сучасна політична економія і мейнстрим як методологічний інструментарій економічної політики випереджаючого економічного розвитку країни / О.М. Москаленко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – № 1 (8). – 2012. – С. 19-29.
3. Саймон Дж. Тезиси для прессы по главе 3 «Перспективы развития мировой экономики», апрель 2013 года / Дж. Саймон, Т. Матесон, Д. Сандри [Електронний ресурс – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2013/01/pdf/sumr.pdf>]. – Назва з титул. екрану.
4. Геоелектронні сценарії розвитку і Україна: монографія / М.З. Згуровський, Ю.М. Пахомов, А.С. Філіпенко та ін. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 328 с.
5. Фукс А. Оцінка технологічного розвитку економіки України / А.Е. Фукс // Вчені записки. – 2009. – Вип. 11. – С. 29-32.
6. Global Information Technology Report 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/issues/global-information-technology>.
7. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н.І. Гранжевська. – К.: Знання, 2008. – 431 с.
8. Задоя А.О. «Нова індустріалізація» в стратегії випереджаючого переслідування / А.О. Задоя // Теоретичні та прикладні питання економіки. – Вип. 27, т.1. – С. 21-29.
9. Monthly Bulletin of Statistics Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unstats.un.org/unsd/mbs/app/DataSearchTable.aspx>.
10. Козка В.М. Еволюційні процеси в китайській економіці та необхідність трансформації моделі розвитку / В.М. Козка // Економічний Часопис – XXI. – №1-2. – 2012.
11. Социально-экономические проблемы информационного общества / Под ред. д.э.н., проф. Л.Г. Мельника. – Сумы: Университетская книга, 2005. – 430 с.
12. Устиан И. Эффективность экономической реформы Китая / И. Устиан // Экономист. – М., 2007. – №8. – С. 74-86.
13. Орнат М.Р. Механізм ефективного реформування та зростання економіки Китаю як конструктивний чинник здобуття лідерства у системі міжнародних економічних відносин / М.Р. Орнат // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – №6. – 2010. – С. 64-65.
14. Илларионов А. Тайна китайского экономического чуда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.libertarium.ru/l_ptchina_china.
15. Кудирко Л.П. Міжнародна компонента феномену китайської економіки в контексті глобального лідерства / Л.П. Кудирко, К.І. Пугачевська, К.С. Пугачевська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.12. – С. 172-177.
16. IMSEE Monaco Statics Bulletin de l'Economie, 1er trimestre 2012. No. 33. Juin 2012. – 4 p.
17. Чудаєва І.Б. Технополісі: економічна суть, причини створення та японський досвід / І.Б. Чудаєва // Економічний Часопис-XXI. – №11-12. – 2010. – С. 55-59.

Т. Кір'ян

академік АЕН України

М. Шаповал

академік АЕН України

С. Коваль

м. Київ

НАПРЯМИ ТА ШЛЯХИ ПОДАЛЬШОГО ЗМЕНШЕННЯ ОБСЯГІВ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

Ринкові перетворення в Україні внаслідок своєї об'єктивної сутності та характеристики супроводжуються багатьма відчутними соціально-економічними наслідками для суспільства, в тому числі й безробіттям населення як соціально-економічним явищем, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) – необхідного джерела існування. Тому, зменшення обсягів безробіття в Україні має стати не лише першочерговою умовою, а й, водночас, – одним із кінцевих результатів розвитку соціально орієнтованої економіки та

ефективної системи господарювання всієї країни.

Необхідність вирішення проблем безробіття в сучасному суспільстві набуває все більшої актуальності внаслідок багатьох причин, і однією з них є соціальна гострота тих чинників цього явища, що мають регулюватися на державному рівні, оскільки держава виступає загальносуспільним інститутом, який створює умови для реалізації потреби в суспільно корисній праці суб'єктів суспільства. Слід зазначити, що Європейська рада вважає зниження обсягів безробіття одним із пріоритетних напрямків для ліквідації наслідків фінансово-економічної кризи в Украї-

ні. Тому зусилля щодо вирішення проблем безробіття повинні бути спрямовані насамперед на цільове державне регулювання суспільних відносин, що формуються на ринку праці, оскільки для суспільства небезпечним є не саме безробіття, а відсутність механізму його регулювання – надійного захисту безробітних.

Характерну особливість соціально-економічних умов, що нині складаються в Україні, головним чином формує реалізація комплексу реформ в різних сферах суспільного життя. Труднощі, які виникають на шляху сучасного етапу реформування економіки України серед іншого загалом проблем спричиняють, зокрема, зниження загального рівня зайнятості, а неминучі виробничі та структурні зміни в економіці призводять до зростання структурного, часткового, прихованого та інших видів безробіття населення.

Потенційне безробіття, а відтак й значну загрозу для окремих осіб і соціально-економічної стабільності суспільства, утворюють ті групи населення, які є соціально незахищеними та вразливими до змін кон'юнктури ринку праці. Особливо це стосується молоді, жінок з неповнолітніми дітьми, осіб передпенсійного віку, а також мешканців депресивних територій, працівників неперспективних підприємств і т. ін.

Сьогодні український ринок праці перебуває під впливом багатьох соціально-економічних чинників, оскільки можливими є «вливання» до лав безробітних вивільнених працівників з різних секторів економіки, в тому числі з державного. Цілком прогнозованим наслідком впливу таких проблем в соціально-економічній сфері може стати зростання офіційного безробіття, адже очікується посилення конкуренції між суб'єктами господарювання, підвищення ефективності функціонування підприємств (робочих місць) на основі впровадження науково-технічних досягнень, зростання мобільності робочої сили та професійно-кваліфікаційних вимог до неї тощо. Таким чином, у короткотерміновій перспективі може постати загроза додавання до існуючих масштабів безробіття ще доволі значної чисельності працездатних осіб, що перебуватимуть без роботи, а тому проблеми зменшення безробіття населення залишаються актуальними і на сьогоднішній день.

Той факт, що значні зусилля вчених-теоретиків, практиків господарювання, політиків і урядовців спрямовані на подолання негативних соціально-економічних наслідків безробіття, знаходження і запровадження методів регулювання економіки, спрямованих на підвищення зайнятості, є не випадковим, оскільки багато представників різних напрямів економічної думки вважають безробіття центральною проблемою сучасного суспільства, невід'ємним атрибутом ринкової економіки.

Питання функціонування ринку праці, механізму його дії, причини виникнення безробіття і т.ін. знайшли висвітлення в численних працях науковців, дослідженнях вчених – економістів і соціологів: З.П. Бараник, Д.П. Богині, В.С. Васильченка, М.І. Долішнього, Г.І. Купалової, Е.М. Лібанової, В.В. Онікієнка, В.О. Покришук, Л.Г. Роджественської, В.А. Савченка, Г.Г. Трофімової, О.М. Уманського, В.М. Шамоти, Л.С. Шевченко та ін.

Але на даний час в Україні бракує фундаментальних наукових праць, в яких би був присутній комплексний підхід до вивчення процесу безробіття, його видів та якісних особливостей, взаємозв'язків як на рівні країни, так і на рівні окремого регіону. Відсутні методологічні положення щодо здійснення аналізу безробіття за екстенсивним та інтенсивним напрямками.

Потребують на особливу увагу питання вивчення впливу складу економічно активного населення на чисельність безробітних і методів стандартизації відносних рівнів безробіття. Нерозв'язаною на сьогоднішній день є проблема виокремлення якісно однорідних регіональних зон безробіття тощо. Разом з тим, у світовому досвіді накопичено

певні теоретичні знання та практичні підходи для зменшення цього загально негативного для суспільства явища.

З огляду на вищезазначені обставини, вже найближчим часом настане нагальна потреба як в ефективному використанні відповідних наукових надбань (що потребує їх адаптації до специфічних національних умов соціально-економічного розвитку), так і в теоретичних узагальненнях та розробці на їх основі практичних заходів щодо вдосконалення механізму регулювання ринку праці, маючи за орієнтир зниження рівня його розбалансованості та отримуючи в кінцевому рахунку зменшення обсягів безробіття.

Метою наукової статті є запропонувати окремі напрями і шляхи щодо вирішення проблем безробіття в Україні з метою його зменшення та стабілізації ринку праці у процесі реалізації соціально-економічної політики держави.

З переходом до ринкової економіки питання безробіття все гостріше виступають на порядку денному, адже безробіття – це невід'ємний елемент ринку праці, соціально-економічне явище, при якому частина робочої сили не зайнята у виробництві товарів і послуг. У реальному економічному житті безробіття виступає як перевищення пропозиції робочої сили над попитом. Тобто, безробіття – це таке явище, яке відповідає стану незайнятості працездатного населення, коли чисельність бажаючих отримати роботу є більшою, ніж кількість робочих місць (це і є перевищенням пропозиції робочої сили над її попитом). Безробіття вважається, з одного боку, важливим стимулятором активності працюючого населення, а з іншого – великим суспільним лихом, оскільки несе в собі економічні, демографічні та соціальні втрати для суспільства. Тому явище безробіття має перебувати під постійним контролем і регулюючим впливом з боку держави.

На вирішення цієї і багатьох інших актуальних проблем сьогодення націлений Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI, згідно з яким основними напрямками державної політики у сфері зайнятості населення, зокрема, пов'язаної зі зменшенням обсягів безробіття, мають стати [1]:

- 1) збалансування попиту і пропонування щодо обсягу та рівня кваліфікації робочої сили на ринку праці шляхом системного прогнозування потреб економіки;
- 2) сприяння зайнятості громадян;
- 3) забезпечення створення рівних можливостей для реалізації суб'єктами господарювання інфраструктурних проектів і цільових програм, що фінансуються за рахунок державних коштів;
- 4) координація та контроль діяльності суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні;
- 5) взаємодія органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, роботодавців і професійних спілок з метою забезпечення повної та продуктивної вільно обраної зайнятості, зокрема здійснення заходів щодо сприяння зайнятості населення;
- 6) повернення безробітних до продуктивної зайнятості.

Вагомі зміни у структурному поділі видів економічної діяльності в Україні, значні масштаби малопроductивної неформальної зайнятості в економіці, вузька економічна спеціалізація малого та середнього бізнесу та безліч інших причин істотно ускладнюють повернення безробітних до продуктивної зайнятості, звужують можливості забезпечення гідної праці населення [2]. Нагальною потребою сьогодення є забезпечення можливостей продуктивної зайнятості не лише економічно активного населення, а й вирішення завдань залучення безробітних до активної продуктивної зайнятості, зокрема, завдяки:

- підвищенню рівня конкурентоспроможності економічно активного та безробітного населення в сучасних умовах розвитку ринку праці;

- сприянню розвитку самозайнятості та зайнятості на малих і середніх підприємствах з метою забезпечення можливостей працевлаштування для вивільнених працівників;

- спрощенню адміністрування податкової, ліцензійної, дозвільної та звітної політики у сфері малого підприємництва; активізації програми державної підтримки малого підприємництва тощо.

Держава має забезпечувати реалізацію політики у сфері зайнятості та безробіття населення шляхом [1]:

1) проведення податкової, кредитно-грошової, інвестиційної, бюджетної, соціальної, зовнішньоекономічної та інноваційної політики з метою розширення сфери застосування праці, забезпечення повної, продуктивної, вільно обраної зайнятості, підвищення рівня кваліфікації та конкурентоспроможності робочої сили;

2) визначення у загальнодержавних програмах економічного та соціального розвитку, програмах економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів, міст показників розвитку ринку праці та зайнятості населення, а також їх оцінювання за результатами реалізації таких програм;

3) включення до системи регулювання ринку праці заходів щодо запровадження стимулювання вітчизняного виробництва до створення нових робочих місць у пріоритетних галузях економіки та сільській місцевості;

4) сприяння підвищенню конкурентоспроможності робочої сили та зайнятості населення;

5) соціального захисту громадян у разі настання безробіття;

6) сприяння самозайнятості населення шляхом стимулювання відкриття власного бізнесу, в тому числі в сільських населених пунктах та на депресивних територіях;

7) розвитку сільського аграрного туризму, кластерів народних художніх промислів;

8) створення умов для забезпечення підвищення конкурентоспроможності робочої сили та її мобільності;

9) прогнозування та оцінки впливу на ринок праці політики у сфері зайнятості тощо.

Такі завдання значною мірою пов'язані з розробкою стратегії політики зайнятості, яка б зосереджувала зусилля усіх зацікавлених сторін у досягненні бажаного результату – високого рівня ефективності основних пропорцій ринку праці. Є сенс поділяти погляди науковців, які вважають, що досягнення високої ефективності будь-якого ринку є стратегічною метою, оскільки це особливий стан економічної рівноваги, який об'єктивно потребує застосування економічних важелів довготривалого терміну дії. Отже, з такого розуміння випливає велика значущість прикладних розробок стратегічного характеру, зорієнтованих на віддалену перспективу.

Визнання стратегічного характеру досліджуваної нами проблеми не суперечить тактичним завданням щодо розвитку ринку праці, спрямованим на вирішення нагальних проблем короткострокового періоду, серед яких:

- мінімізація соціально небезпечних форм безробіття;

- локалізація кризових явищ в окремих секторах територіального ринку праці;

- підвищення рівня заробітної плати для окремих категорій працівників тощо.

Тактичні цілі і завдання мають бути підпорядковані стратегічним і опрацьовуватися конкретно за окремими позиціями. Такий підхід забезпечить єдність і цілісність стратегії і тактики щодо формування та розвитку сталого за своїми параметрами територіального ринку праці. Залежно від бажаних результатів можна використовувати різні методологічні підходи до наукового обґрунтування і вибору необхідної стратегії досягнення ефективного розвитку ринку праці. Проте, за будь-яких методологічних особливостей необхідно одночасно стимулювати

платоспроможний попит на висококваліфіковану робочу силу та сприяти перерозподілу пропозиції робочої сили між неофіційним і офіційним секторами економіки на користь останнього. Таким чином, зміни в обсягах, рівні і структурі попиту на робочу силу мають відповідати змінам в аналогічних характеристиках робочої сили. Синхронність цих зрушень може бути досягнута на основі розробки науково обґрунтованих і виважених економічних прогнозів, програм, проектів, адаптованих до реалій української економіки.

У загальноекономічному розумінні будь-яка стратегія – це проект або план з чітко визначеною довгостроковою метою, а також сукупністю напрямів, завдань і механізмів, необхідних для досягнення цієї стратегічної мети. У сучасних наукових публікаціях, присвячених методологічним і методичним проблемам формування стратегії розвитку національної економіки, регіонального розвитку чи розвитку ринку праці, окреслюється саме такий склад елементів загальної стратегії. Відмінності полягають лише в ступені деталізації тих чи інших її складових залежно від рівня національної економіки чи об'єктів, стосовно яких ведеться розробка стратегічних напрямів розвитку.

Виходячи з розуміння стратегії політики зайнятості, можна зробити висновок, що завдання зменшення безробіття полягає в опрацюванні цілей і механізмів забезпечення ефективності, збалансованості територіального ринку праці, оптимізації системи зайнятості та безробіття з урахуванням існуючих можливостей трудового потенціалу населення, системи загроз і обмежень прикладання праці. Необхідно окремо зазначити концептуальну важливість визначення такої системи загроз та обмежень, оскільки саме ці аспекти набувають першорядного значення в умовах, коли економічною системою ще не досягнуто рівня сталого розвитку.

Звичайно, основним базовим елементом будь-якої стратегії є її цілі та завдання, які визначаються на основі аналізу передумов і оцінюються як сприятливі чи не сприятливі для забезпечення ефективного розвитку ринку праці. Проведені аналітичні дослідження дають змогу зробити висновок про те, що в цілому в національній економіці сформувався необхідні соціально-економічні передумови для розробки і успішної реалізації стратегії збалансованого, ефективного розвитку ринку праці України.

Проте, на сьогодні пошук стратегічно важливих і соціально ефективних напрямів розвитку національного ринку праці ведеться емпіричним шляхом з використанням переважно монетарних методів впливу на економічну систему. Внаслідок цього соціально-економічні відносини залишаються недемократичними, з диктатом роботодавця і постійним порушенням прав найманого працівника, що перешкоджає встановленню рівноваги у сформованій системі соціального партнерства, що діє на ринку праці. Слід зазначити, що збалансованість як прояв економічної рівноваги є якісною ознакою ринку праці, досягнення якої потребує акумуляції відповідних матеріально-технічних, трудових, фінансових ресурсів та опрацювання відповідних механізмів.

На нашу думку, невірність соціальних проблем, насамперед пов'язаних з надмірною поляризацією суспільства, є вагомою перешкодою на шляху досягнення збалансованого стану ринку праці, регулювання якого має базуватися на системі гармонійних відносин між ринковими суб'єктами. Слід погодитися також з думкою про те, що посилення поляризації населення України за рівнем доходів набуло стійкого і загрозливого характеру. Воно спричиняє фрагментацію єдиної соціальної структури суспільства на чисельні автономії та ізольовані верстви і групи, знижує рівень соціальної солідарності, що в остаточному результаті витісняє

окремі категорії із суспільного виробництва на периферію економічного та соціального життя [3].

У розробці стратегії досягнення ефективного розвитку ринку праці необхідно виходити з того, що соціальні інтереси – це основа формування ефективно функціонуючого ринку праці. Перехід до реалізації в економічній політиці соціальних пріоритетів та розбудова соціальної держави вимагають наукового обґрунтування цілісної стратегії перспективного розвитку ринку праці з урахуванням досягнень світового та вітчизняного досвіду.

Новітній світовий досвід регулювання ринку праці надає перевагу структурно-інвестиційним методам. Держава має проводити активну політику прямого і непрямого регулювання ринку праці та зайнятості населення, спрямовану на запобігання масовому безробіттю і одночасно на прискорення технічного прогресу шляхом надання податкових пільг і кредитів високотехнологічним галузям, а також на створення нових підприємств в регіонах, де існує надлишок робочої сили. При цьому високою активністю щодо впливу на ринок праці вирізняється підприємницький сектор економіки. Наприклад, в розвинених країнах світу постійно формуються спеціальні фонди, які акумулюють державні кошти, внески приватних банків і кредитних установ, великих компаній, та використовуються для кредитування процесу створення робочих місць підприємцями. Світовий досвід доводить, що існує безліч засобів та інструментів забезпечення збалансованого стану ринку праці на регіональному і національному рівнях. Вони є цілком придатними для України, яка знаходиться на етапі вибору стратегічних напрямів розвитку ринку праці.

З метою планування соціального розвитку держави на майбутнє стратегічними напрямками діяльності Міністерства соціальної політики України передбачається розроблення Концепції соціального розвитку України на 2013-2023 роки. Стратегічно важлива ціль – досягнення кількісно-якісних пропорцій ринку праці – означає вирішення певних завдань, серед яких:

- розробка самого алгоритму формування стратегії розвитку ринку праці;
- обґрунтування можливостей, потенціалу, системи ризиків та обмежень у досліджуваній сфері;
- визначення основних положень стратегії (стратегічних змін у системі регулювання ринку праці та зайнятості), керуючись якими можна забезпечити бажаний стан ринку праці;
- оцінка очікуваних соціально-економічних наслідків запропонованої стратегії.

На відміну від існуючих підходів до вирішення проблем безробіття, пропонується стратегія, яка передбачає розв'язання цієї проблематики в контексті завдань розбудови соціальної держави, основне з яких – здійснювати політику, зорієнтовану на ефективне працевлаштування, продуктивну зайнятість, забезпечення достойних умов праці, задоволення життєвих потреб усіх верств населення, ствердження принципів соціальної справедливості. У Конституції України окреслені основні завдання соціальної держави, проте, їх виконання потребує піднесення економіки, формування необхідних коштів для реалізації соціальних програм і проектів. Виходячи з цього, необхідно визначити послідовні етапи, конкретні заходи і механізми, спроможні трансформувати ситуацію на ринку праці у напрямі збалансованості попиту на робочу силу та її пропозиції, покращання якісних характеристик робочої сили та залучення останньої до сфери продуктивної трудової діяльності.

Перший етап. На цьому етапі необхідно змінити форму короткострокового характеру участі держави в реалізації політики зайнятості та емпіричні методи державного втручання у процеси на ринку праці. Принципового значення для розвитку ринку праці набуває дов-

гострокова стабільність соціальної політики, її зорієнтованість на продуктивну зайнятість і зростання доходів населення. Через відновлення основних функцій заробітної плати необхідно забезпечити домінування економічних методів впливу на обсяги і структуру пропозиції робочої сили, її відповідність потребам реального сектора економіки. З цією метою пропонується посилити функцію держави щодо розподілу і перерозподілу ВВП (задачі такого регулювання закріплені у Конвенції МОП 117 про основні цілі та норми соціальної політики [4, с. 688-694]), оскільки через ці процеси не тільки реалізується принцип соціальної справедливості, але й встановлюються суспільно необхідні пропорції на ринку праці. Процес додаткового стимулювання попиту на робочу силу має відбуватися згідно з вимогами спеціальних (кейнсіанських) методів регулювання ринку праці, тобто на основі непрямої економічної важелів впливу, спираючись на наявність розгалуженої кредитно-банківської інфраструктури з потужним потенціалом.

Необхідно змінити чинну систему зобов'язань роботодавців щодо працевлаштування окремих категорій громадян на систему їх активного стимулювання щодо створення універсальних робочих місць, придатних для працевлаштування різних категорій населення, у тому числі із обмеженою працездатністю. Цим має бути створене підґрунтя для активізації процесів створення робочих місць у реальному секторі економіки та збереження економічно ефективних – у державному. Чинна практика бронювання робочих місць, як відомо, є низько ефективною, оскільки більше зорієнтована на умови централізованої системи господарювання. Нові механізми спонукання роботодавців до сприяння працевлаштуванню населення повинні спиратися на пільгове кредитування їх витрат на створення робочих місць у пріоритетних сферах господарювання. Чинним законодавством передбачені певні дотації роботодавцям на покриття витрат на заробітну плату осіб, працевлаштованих за направленням державної служби зайнятості, за рахунок фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Проте, на сьогодні цих заходів недостатньо. Необхідно сформулювати нову структурно цілісну систему економічного стимулювання роботодавців до комплексного вирішення проблем зайнятості: від професійної підготовки кадрів відповідного профілю – до їх працевлаштування. Для початку бажано було б значно збільшити (принаймні, у 2,5-3 рази) розмір витрат роботодавців на професійну підготовку та перепідготовку персоналу. Встановлення розміру витрат роботодавців на професійну підготовку та перепідготовку персоналу у значно збільшеному розмірі з його диференціацією за сферами економічної діяльності дасть змогу регулювати потоки підготовки і розподілу робочої сили. Світовий досвід доводить доцільність саме такого шляху активного залучення роботодавців до вирішення проблеми забезпечення збалансованих пропорцій ринку праці на основі піднесення попиту на робочу силу в усіх секторах економіки.

На особливу увагу потребують ринки праці депресивних територій зі значним поширенням застійних форм безробіття. Саме в умовах подолання фінансово-економічної кризи на цих територіях має бути запроваджений спеціальний режим стимулювання роботодавців до створення нових робочих місць на основі пільгового або безповоротного кредитування проектів, які забезпечують працевлаштування незайнятого населення на певний термін з гарантованим доходом на рівні, не нижчому ніж 70-75% середнього на підприємстві рівня оплати праці. При цьому, доцільно вивчити можливість запровадження пільгових ставок податку на прибуток та додану вартість, диференціювавши їх розмір залежно від активності роботодавців у сфері створення нових робочих місць та працевлаштування незайнятого населення.

Необхідно сформувати розгалужену територіальну інфраструктуру ринку праці, яка б охоплювала не тільки діючі центри зайнятості, але й ефективно працюючі у сфері трудового посередництва приватні структури, що володіють повною інформацією стосовно існуючих вакансій на ринку праці та професійно-кваліфікаційних характеристик незайнятого населення, яке прагне реалізувати свою трудову активність. Існуюче на сьогодні високе навантаження на працівників центрів зайнятості зумовлює низьку ефективність цієї роботи, тобто унеможливує працевлаштування претендентів відповідно до їх цільових професійних настанов чи уявлень про бажану зайнятість, відповідний рівень винагороди і т. ін.

Другий етап. На цьому етапі слід здійснити систему заходів, спрямованих на оперативність ринку праці у реагуванні на зміни ринкової кон'юнктури, тобто кількісно-якісне співвідношення попиту на робочу силу та її пропозиції. Необхідно зосередити зусилля на трансформації структури національної економіки та подальшій реструктуризації, а також системи професійної підготовки та перепідготовки кадрів. За умов модернізації національної економіки і зміни її основних територіально-галузевих пропорцій можна очікувати на істотну диференціацію структури попиту на робочу силу в професійно-кваліфікаційному розрізі, що вимагає реалізації нових підходів в організації діяльності системи підготовки кадрів вищої кваліфікації на таких принципах як сегментація послуг із працевлаштування, гнучкість нових програм кваліфікаційно-освітньої підготовки кадрів та випереджаючі темпи підготовки фахівців за спеціальностями, на які утримується високий попит на ринку праці.

Основними заходами в системі забезпечення відповідних механізмів регулювання ринку праці мають бути такі:

- відновлення системи державних замовлень на підготовку фахівців, необхідних для галузей національної економіки;
- розвиток тендерних засад у сфері фахової підготовки;
- поширення цільових форм професійного навчання;
- розвиток різних форм співробітництва між навчальними закладами, державною службою зайнятості, об'єднаннями роботодавців;
- створення інформаційних центрів з метою розвитку координаційних зв'язків між представниками роботодавців, посередниками, що надають послуги з працевлаштування, та незайнятим населенням.

Істотне значення для покращання ситуації на ринку праці має розгалуження мережі міжшкільних навчально-виробничих комбінатів з відповідною їх орієнтацією на перспективні кадрові потреби. Необхідно перейти на нові, передові технології професійного навчання та професійної орієнтації молоді, використовуючи практику проведення тематичних семінарів за участю представників державної служби зайнятості та вищих навчальних закладів конкретного регіону з використанням інформації стосовно законодавства про працю та зайнятість.

Головне призначення викладених вище пропозицій – підвищити якісні характеристики робочої сили, що вперше виходить на ринок праці, та забезпечити зростання конкурентоспроможності та професійно-кваліфікаційного потенціалу працівників, які вивільнюються з галузей економіки внаслідок реструктуризації та зміни структурних характеристик ринку праці.

Враховуючи особливості структури національної економіки, що характеризується високою часткою базових галузей промисловості, необхідно трансформувати у напрямі досягнення високої гнучкості саме цей сектор ринку праці. Виходячи з динаміки показників обсягів виробництва, оновлення виробничого потенціалу, використання робочого часу, у промисловому секторі ринку праці в межах базових галузей промисловості нагромаджено знач-

ний «негативний» потенціал (приховане безробіття, неоплачувана зайнятість, низькопродуктивне використання робочої сили). Вивільнення робочої сили та її міжгалузевий і територіальний рух нерідко набувають асоціального характеру, тобто відбувається поповнення маргінальних верств населення або контингенту безробітних. Позбавивши низові економічні структури можливості соціальної підтримки своїх працівників, сама держава опинилася неспроможною виконувати ці функції через дефіцит бюджетів різних рівнів. У розв'язанні цієї проблеми необхідні компромісні рішення, які б враховували життєві потреби населення та можливості виробничого, інвестиційного і соціального потенціалів суспільства.

На цьому етапі необхідно збільшити рівень завантаження виробничих потужностей щонайменше у 2 рази та завершити процес реструктуризації базових видів економічної діяльності, оптимізувавши чисельність зайнятих працівників відповідно до потреб суміжних галузей господарського комплексу. Органи територіального управління повинні забезпечити керованість міграційних процесів на цих територіях, які мають ознаки депресивності та монопрофільності, а також трансформацію прихованого безробіття у зареєстровану форму, тобто таку, що відповідає умовам офіційного сектора економіки. Здійснення цих змін має відбуватися у межах проектів і програм реструктуризації видів економічної діяльності в Україні.

Третій етап. Особливістю цього етапу є наближення пропорцій ринку праці до сталого стану на основі мобілізації та ефективного використання соціальних стандартів щодо рівня життя, безпечних умов праці, соціальних гарантій та соціального обслуговування населення. Порівняно з попередніми, цей етап базується на максимальному використанні можливостей соціально-нормативного підходу до забезпечення розвитку ринку праці з тим, щоб поступово досягти європейських значень індикаторів рівня життя населення.

Узагальнення дослідження дозволяє стверджувати, що проблеми в правовому полі регулювання безробіття породжені недостатньою науково-теоретичною обґрунтованістю як уже введеного в практику механізму регулювання зайнятості та безробіття населення, так і концептуального бачення перспектив розвитку ринку праці і його нормативно-правового забезпечення. До цього додамо, що й з практичного боку український ринок праці інституціонально не сформувався ні під жодну з сучасних теорій ринку праці. Однією з головних причин цього, на нашу думку, є те, що в реальності регулювання безробіття ще не склалося в повноцінний напрям державної політики на ринку праці і тому на сьогодні він являє собою конгломерат підходів, асиметричних за своїм потенціалом впливу на принципові умови досягнення визначеної мети – зменшення безробіття в країні (рис. 1).

Соціально-нормативне планування та прогнозування має стати надійною основою якісних змін на ринку праці на основі зростання вартості робочої сили до рівня світових стандартів з метою забезпечення еквівалентності у відтворювальних процесах на товарному ринку, ринку капіталу і робочої сили. Через соціальні нормативи необхідно прискорити якісні зміни на ринку праці, мобілізуючи його внутрішні резерви саморозвитку. Саме на цьому етапі має бути повною мірою реалізована соціальна функція ринку праці, спрямована на забезпечення усім зайнятим такого рівня доходу, який би був достатнім для нормальної життєдіяльності та розширеного відтворення робочої сили. Необхідно активізувати розробку регіональних програм розвитку освіти, охорони здоров'я, культури, які б прискорювали позитивні зміни на ринку праці через вплив на якісні характеристики робочої сили.

Досягнення якісного стану ринку праці – основне завдання цього етапу. Зрушення у структурі попиту на робочу силу і її пропозиції на користь високоінтелектуа-

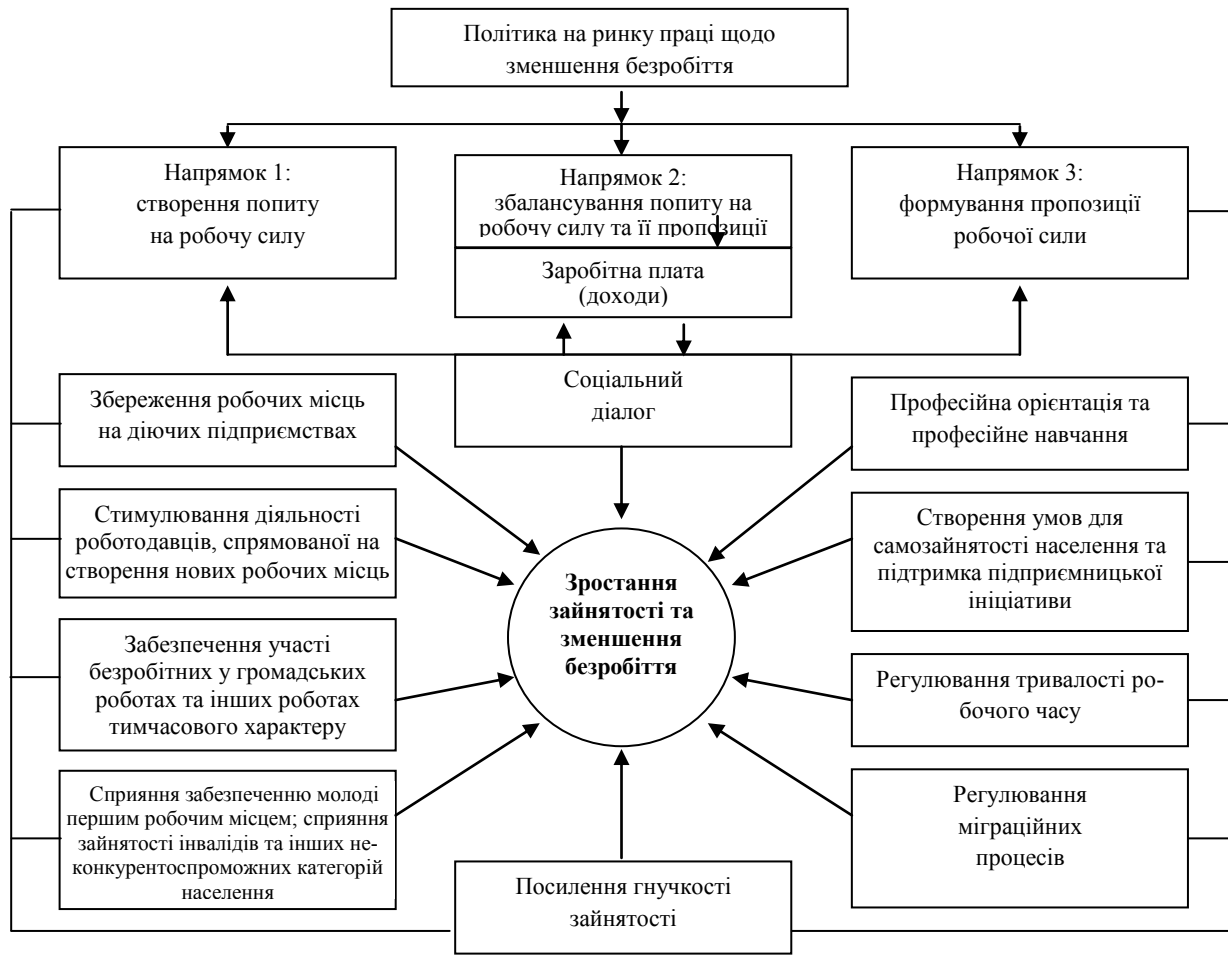

Рис. 1. Узагальнена схема державної політики, спрямованої на зменшення безробіття

льних видів праці мають відбуватися синхронно на основі комплексного підходу до розробки та реалізації нормативних і програмних документів. Передбачається, що до завершення цього етапу в цілому буде сформований ефективний механізм соціальної підтримки населення, який нівелюватиме небажані зрушення на ринку праці. Крім того, для успішної реалізації даного етапу стратегії необхідно, щоб на попередніх етапах були створені необхідні організаційно-економічні підвалини для здійснення соціальних проектів щодо зростання рівня доходів населення та його захищеності від ринкових коливань.

Фактично мова йде про формування нової соціальної політики, серед основних завдань якої визначено ефективний розвиток ринку праці з гнучкими регуляторами процесів обігу робочої сили. Економічною основою такої політики може бути лише випереджаюче зростання платоспроможного попиту та внутрішнього споживання, підвищення його частки в структурі валового внутрішнього продукту. Для реалізації соціальних програм і проектів, у тому числі стосовно ринку праці, необхідною є стабілізація економічної кон'юнктури, перехід господарюючих суб'єктів до розширеного типу відтворення. З метою досягнення бажаних результатів у соціальній політиці держава повинна обмежувати подальше соціальне розшарування суспільства. На початку 90-х років співвідношення між доходами десяти відсотків найбільш і найменш забезпечених громадян складало близько чотирьох разів, а нині воно майже подвоїлося. Поряд із зменшенням соціальної диференціації суспільства необхідно активно стимулювати формування середнього класу [3].

Використання можливостей підприємництва у формуванні ринку праці стримується такими чинниками:

- недостатньою державною підтримкою цього сектора економіки;
- правовою незахищеністю інтересів малих підприємств щодо самофінансування;
- звуженням кредитних можливостей та недосконалістю системи оподаткування;
- слабкою інноваційною та інвестиційною спроможністю.

Формування регульованого, соціально орієнтованого ринку праці вимагає посилення ролі підприємництва у зростанні попиту на робочу силу в усіх галузях економіки, насамперед шляхом створення сприятливих умов для залучення інвестицій і накопичення капіталу в цьому секторі економіки. Для покращання ситуації на ринку праці важливо комплексно вирішити нагальні проблеми розвитку підприємництва, зокрема ті, що пов'язані з визначенням і об'єктивною оцінкою його впливу на обсяги і структуру попиту на робочу силу, оцінкою спроможності до диверсифікації виробництва і зміною форм соціально-економічного руху робочої сили. Необхідно посилити позиції і розширити вже існуючі можливості підприємництва в забезпеченні розвитку ринку праці через розробку і реалізацію ефективних регіональних програм розвитку малого та середнього підприємництва, активізувавши діяльність територіальних органів управління, місцевих органів виконавчої влади щодо пошуку ефективних важелів впливу на розвиток підприємництва.

Таким чином, внаслідок реалізації запропонованої стратегії ефективність ринку праці має набути нових ознак – це збалансованість за критерієм оптимальності як з боку попиту на робочу силу, так і з боку її пропозиції. Економічна система в цілому та її регіональні

складові повинні орієнтуватися виключно на оптимальні кадрові потреби на ринку праці, які відповідають вимогам роботодавців – з одного боку, та завданням поступового нарощування потенціалу конкурентоспроможних виробництв, – з іншого. Не менш важливо спрогнозувати наслідки здійснюваних перетворень, оскільки будь-які трансформаційні зміни нерідко несуть у собі непередбачувані чи негативні наслідки.

Оскільки запропонована стратегія не суперечить загальноекономічним трансформаціям, основними соціально-економічними наслідками її реалізації повинно стати:

- зростання попиту на інтелектуальну, наукомістку, творчу працю, до якої може бути залучена лише робоча сила з високим освітньо-професійним потенціалом;
- оптимізація кількісно-якісної структури пропозиції робочої сили, її наближення до реальних потреб господарських комплексів регіонів;
- перерозподіл робочої сили між секторами економіки, галузями, сферами економічної діяльності;
- скорочення, принаймні у 2-2,5 рази, рівня прихованого безробіття та нерегламентованої зайнятості;
- зменшення середньої тривалості офіційно зареєстрованого безробіття, скорочення обсягів застійного безробіття;
- істотне підвищення гнучкості ринку праці, досягнення певної стабільності його кон'юнктури;
- зростання соціальної мобільності робочої сили, її адаптаційного потенціалу.

Така стратегія надасть змогу вийти на якісно новий рівень розвитку ринку праці, якому властиві високий рівень платоспроможного попиту на робочу силу, його відповідність обсягам і структурі пропозиції робочої сили, їх узгодженість між собою і т. ін.

У сучасній соціально-економічній практиці вирішення тих чи інших проблем, пов'язаних з порушенням рівноваги на ринку праці (загострення проблем зареєстрованого і прихованого безробіття, руйнація територіально-галузевої схеми робочих місць, масове вивільнення працівників тощо), здійснювалось переважно на емпіричній основі чи виходячи з наявних фінансових ресурсів. А це, значною мірою, пов'язано з недостатнім концептуальним опрацюванням даної проблематики, а також з відсутністю відповідних цільових посилань у програмних документах.

Україні, як державі, що інтегрується у світове економічне співтовариство, слід орієнтуватися на досягнення розвинених країн світу щодо захисту власних інтересів у сфері соціально-трудова відносин, насамперед, ринку праці. Водночас необхідно враховувати особливості власного соціально-економічного розвитку, зокрема: низьку вартість робочої сили і неадекватну їй оплату праці; високе майнове розшарування суспільства, відсутність середнього класу; статево-вікові особливості структури пропозиції робочої сили; надзвичайно низький рівень платоспроможного попиту на робочу силу; значну територіальну диференціацію показників ринку праці та зайнятості і т. ін.

Проведений аналіз існуючих моделей ринку праці та світового досвіду щодо його регулювання свідчить про те, що не існує єдиної універсальної моделі забезпечення ефективного ринкового розвитку з відповідною сукупністю стабільних економічних регуляторів, здатних позитивно вплинути на ситуацію, що складається на національному ринку праці. Пошук нових концептуальних підходів до розв'язання цієї проблеми зумовлений необхідністю нарощування економічного потенціалу територій та переходу на нові принципи територіального господарювання.

Не викликає сумнівів важливість вирішення на державному рівні такої проблеми регулювання ринку праці, як стимулювання активності безробітних до пошуку роботи, яка багато в чому визначається ознаками, критеріями і порядком визнання людини безробітною. Не заперечуючи цьому твердженню в цілому, слід за-

значити, що активність безробітних, насамперед, залежить від мотивації до праці. Саме через сукупну дію матеріальних і моральних стимулів до праці формуються певний рівень активності безробітних у пошуку підходящої роботи, який безпосередньо впливає на рівень ефективності територіального ринку праці.

Отже, саме відсутність таких стимулів у зв'язку з низьким рівнем оплати праці у сфері офіційної економіки є головною причиною, зокрема, тіньової зайнятості значної частини працездатного населення, що, безумовно, знижує напругу на офіційному ринку праці, але зумовлює зростання обсягів нерегульованих потоків робочої сили. Зберігається і недосконалість самої процедури реєстрації безробітних, внаслідок чого відсутньою є об'єктивна оцінка щодо реальних обсягів безробіття. За міжнародною практикою безробітними вважаються особи, які «не можуть отримати підходящу роботу, здатні і готові працювати та справді шукують роботу» (Конвенція 168 МОП) і відповідають критеріям: відсутність оплачуваної роботи, готовність і здатність приступити до підходящої роботи, активність у пошуку роботи [5].

Безумовно, ці ознаки з певними корективами мають бути враховані у вітчизняному трудовому законодавстві. На нашу думку, слід підтримати ідею щодо широкого використання усіх можливих засобів сприяння самоорганізації безробітних, об'єднанню їх зусиль з фахівцями центрів зайнятості у вирішенні проблеми працевлаштування. У зв'язку з цим у нормативно-правовому аспекті необхідно вирішити цілий ряд проблем, зокрема:

- забезпечити додаткове стимулювання роботодавців (на основі надання дотацій) до створення нових продуктивних робочих місць для соціально вразливих верств населення;
- поширити практику створення нових робочих місць за рахунок страхового фонду, державного і місцевих бюджетів;
- врегулювати питання співпраці центрів зайнятості та підприємств стосовно створення і регулювання кількості робочих місць в розрізі професій, спеціальностей і т. ін.

Соціальний захист від безробіття має бути пов'язаний з поліпшенням якості обслуговування населення з метою поступового досягнення європейських стандартів надання соціальних послуг, цільовим та прозорим використанням фінансових ресурсів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття для виплати матеріального забезпечення зареєстрованим безробітним, підвищення ефективності роботи його виконавчої дирекції. З метою повернення зареєстрованих безробітних до активної трудової діяльності та забезпечення їх соціального захисту необхідно:

- активізувати взаємодію з роботодавцями щодо поповнення банку вакансій для інформування населення про можливості працевлаштування;
- впровадити нові технології пошуку роботи;
- розширити практику підготовки кадрів із незайнятого населення, зареєстрованого в державній службі зайнятості, на замовлення роботодавців під конкретні робочі місця та стажування безпосередньо на робочих місцях;
- удосконалити форми і методи сприяння підприємницькій ініціативі зареєстрованих безробітних;
- забезпечити інформування та консультування населення з питань вибору сфери професійної діяльності, зокрема шляхом організації роботи консультаційних пунктів у сільських і селищних радах, районних держадміністраціях, податкових інспекціях, запровадити систему надання автоматизованих консультацій тощо.

Таким чином, запропоновані підходи та шляхи нададуть можливість розробки комплексного застосування наукових методів у процесі подальшого вирішення проблеми зменшення безробіття населення України.

Із переліку основних умов, за яких можливо досягнути зменшення безробіття, виходить, що потрібна чітка відповідна націленість державної політики як щодо ринку праці, так і соціально-економічної політики в цілому. У зв'язку з цим, вирішення завдання зменшення безробіття має бути усвідомленим і задекларованим напрямо державної політики ринку праці, суть якої полягає у регулюванні сукупності факторів, що викликають зменшення чисельності безробітних серед працездатних осіб працездатного віку. Разом з тим втручання держави у функціонування ринку праці з метою зменшення безробіття є необхідним, але при цьому воно має бути оптимальним, обґрунтовано обмеженим. Критерієм таких меж може слугувати ступінь врахування і забезпечення інтересів різних соціальних суб'єктів – найманих працівників, роботодавців, держави – всі вони є носіями специфічних, властивих тільки їм інтересів.

Проте, в сучасних умовах розвитку ринку праці мати за мету лише абстраговане зменшення безробіття є неадекватним завданням, оскільки в умовах ринкової парадигми розвитку економіки безробіття є об'єктивним явищем, яке за всю історію існування цих умов мало розширений режим відтворення. Нині, на нашу думку, мова має йти про зменшення безробіття не тільки в кількісному, об'ємному сенсі (чисельність безробітних, рівень безробіття), а й стосовно якісних його параметрів (зменшення періоду безробіття в трудовому житті індивідуумів, зниження чисельності контингенту довготривало безробітних, а також відсотку у складі безробітних осіб, які не ма-

ють професії, молоді, жінок і т.ін.). Для покращення «якості безробіття» потрібні відповідні зусилля держави, системність яких вибудовується в межах відповідного науково обґрунтованого підходу. Як доведено теоретично та практично реалізується у розвинених країнах, зміна показників безробіття можлива лише через здійснення державного регулювання ринку праці, власне, через механізм якого й повинне зменшуватися безробіття як результат збільшення збалансованості між обсягами та структурою попиту і пропозиції робочої сили.

Список джерел

1. Закон України «Про зайнятість населення». [Електрон. ресурс]. – Реж. доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
2. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків (колективна науково-аналітична монографія) / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с.
3. Розроблення теоретичних та практичних підходів до зменшення безробіття в сучасних умовах соціально-економічного розвитку України / Звіт НДІ праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики України і НАН України (держр. №0112U003197). – К., 2012. – 185 с.
4. Конвенція 117 про основні цілі та норми соціальної політики. / Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1919-1964. – Женева, 1999. – Т. I. – 775 с.
5. Конвенція 168 про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів. / Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1919-1964. – Женева, 1999. – Т. I. – 775 с.

П. Кливец

академик АЭН Украины
г. Днепрпетровск

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ ДЛЯ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ

Подготовка молодых специалистов традиционно базируется на так называемом «знаниевом» подходе, который заключается в усвоении комплекса основных и специализирующих дисциплин. Высшая школа все еще пытается обеспечить качество подготовки количеством передаваемых знаний, тогда как работодатели ожидают определенных умений и даже профессиональных навыков. На рынке труда усиливается противоречие между предложением со стороны высшей школы и спросом со стороны работодателей. Причины можно рассматривать на различных уровнях:

- на всеобщем: между теорией и практикой;
- на уровне особенного: отраслевая реструктуризация в сфере высшего образования отстает от структурных сдвигов в народном хозяйстве;
- на уровне единичного: слабая гибкость большинства вузов и чрезмерный практицизм, ориентация на быструю отдачу у большинства работодателей, предпринимателей.

Задача состоит в изучении опыта отдельных вузов с позиций общих тенденций и обосновании собственных обобщений и предложений по ослаблению существующих противоречий, и возможному решению их в недалеком будущем.

Высшее образование призвано обеспечить уровень профессиональной подготовки специалистов, отвечающих современным требованиям рыночной экономики. Впрочем, наблюдается существенное расхождение между спросом рынка труда и предложением специалистов, которых готовит система высшего образования. Опыт последних лет убеждает, что сложилось опреде-

ленное противоречие в представлениях о качестве профессиональной подготовки молодых специалистов со стороны учебных заведений и требованиями работодателя. Об этом свидетельствуют явления: безработица среди молодых специалистов значительно выше его среднего уровня; более 2/3 выпускников работают не по специальности. В целом падает престиж высшего образования, которое органично сочетает два начала: знания и нравственность, а разрыв между ними неизбежно порождает эгоизм, моральных калек [1, с. 5].

Подготовка специалистов для условий рыночной экономики в Украине ориентирована на предоставление суммы знаний и некоторых умений, а не формирование креативного мышления и способностей к анализу конкретных ситуаций. Причем, анализу нового типа – системном и рефлексивном, нацеленном на определение альтернатив деятельности, их комбинаторику и дальнейшую оценку по различным критериям для принятия решений.

Действующие методологические подходы – «знаниевый» и даже «обучающий» и «специализирующий» – не фокусируют усилия на методах, технологиях, приемах, техниках и инструментах системного анализа, что является и задачей, и условием эффективной подготовки специалистов.

Задачи обучения в контексте развивающего методологического подхода – это использование разносторонних знаний теории и практики рыночных отношений как основы формирования специалиста. И осуществляется это преимущественно с помощью активных, тренинговых методов, для получения специфических навыков и умений в профессиональной деятельности.